

Osobnosť a žalmová zborová tvorba Ivana Hrušovského

LENKA BEDNÁROVÁ

Summary

Ivan Hrušovský was a Slovak music composer, scientist, publicist, pedagogist and musicologist of the 21. century. He enriched sacred music, vocal music, chamber music, and orchestral music in Slovakia. In this paper we focus on the part of his fruitful Sacred Works with accent on psalms. The aim of this paper is to show that his works are beneficial for Slovak Music. He connected tradition with modern musical methods and he suitably worked with musical elements of rhythm and dynamics to support the power of the words. This year we also commemorate 20 years since he was reborn for heaven. Honour to his memory!

Obr. 1. Ivan Hrušovský. (zdroj: Hudobné centrum, 2021)

Osobnosť Ivana Hrušovského

Ivan Hrušovský bol slovenským hudobným skladateľom, vedcom, publicistom, pedagógom a muzikológom. Obohatil slovenskú zborovú, vokálnu tvorbu, ako aj komornú a orchestrálnu tvorbu. Narodil sa 23. februára 1927. Jeho rodičia¹ sa hlásili k evanjelickej viere a v takom duchu ho aj vychovávali. Bol súčasťou cirkevného evanjelického zboru v Žiline, kde mal miesto aj v Združení evanjelickej mládeže. Jeho záľubou bolo obohacovať schôdzky evanjelickej mládeže svojimi hudobnými prejavmi. Mnohé piesne z *Evanjelického spevníka* aj zharmonizoval pre zbor. „Rád si spomínam na toto obdobie, ktoré mi vstúpilo do života vieru v Boha a zbožnosť, čo ma viedlo k humánnym citom a ideálom, ktoré som uplatňoval vo svojom živote aj

v hudbe,“ dodáva sám skladateľ v rozhovore s literárnou historičkou PaedDr. Slavomírou Očenášovou-Štrbovou, PhD. (Očenášová-Štrbová, 2013, str. 53).

Hrušovského umelecké a ľudské formovanie malo počiatok v priaznivom rodinnom prostredí. Pozitívne ho ovplyvnil aj jeho bratranec, známy slovenský filozof Igor Hrušovský, ktorý ho pritiahol k intenzívnejšiemu záujmu o umenie. Navštevoval i hodiny klavíra, vo svojom voľnom čase sa venoval štúdiu literatúry, filozofie, výtvarného umenia a filmu (Chalupka, 2011, s. 274). Absolvovanie Gymnázia v Žiline ho viedlo k štúdiu hudobnej vedy, filozofie a estetiky na Univerzite Komenského v rokoch 1947–1952. Súčasne sa vzdelával v oblasti kompozície u slovenského hudobného skladateľa prof. Alexandra Moyzesa. V rokoch 1953–1997 vyučoval hudobnú teóriu, od roku 1981 aj kompozíciu na VŠMU. V roku 1981 získal titul docent a o tri roky neskôr titul profesor (Jurík, Zagar, 1998). Od roku 1990 zastával pozíciu pedagóga teórie hudby na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. S pribúdajúcim vekom pociťoval vyčerpanie z cestovania, keďže vyučoval v Bratislave a súčasne v Banskej Bystrici, preto sa s postom pedagóga v Banskej Bystrici rozlúčil (Vlasatá, 2019, s. 15). Piateho

októbra 2001 sa tento vzácny slovenský skladateľ narodil pre nebo.

Tvorba Ivana Hrušovského

Hoci tvoril v neľahkej dejinnej spoločenskej situácii², zachoval si a presadil vlastnú umeleckú pozíciu. Usiloval sa najmä o autenticnosť výpovede a až potom svoju pozornosť sústredil na výber umeleckých prostriedkov (Martináková, 1997, s. 6). V mnohom ho inšpiroval hudobný skladateľ Antonín Dvořák, ktorý v ňom vzbudzoval veľkú lásku i obdiv už od jeho mladosti (Hrušovský, 1964, s. 6). V teoretickej oblasti sa venoval hudbe 20. storočia, jej problematike a vývinu modernej slovenskej hudby (Jurík, Zagar, 1998, s. 125). Skladateľ sa priznal, že v priebehu takmer celých 60. rokov mal „odmietavý vzťah k zborovej tvorbe“. Zrejme to bolo kvôli zachovávaní tradičnej zborovej faktúry (Chalupka, 2011, s. 278), ktorú presadzoval jeho pedagóg kompozície Alexander Moyzes. Hrušovský bol Moyzesovi aj napriek potláčaniu svojich tvorivých predstáv vďačný za prísnosť, precíznosť a tradíciu v hudobných formách (Vlasatá, 2019, s. 14). Jeho tvorba sa spočiatku vyznačovala rozšírenou tonalitou, využíval modálne prvky, inštrumentáciu. Na druhej strane sa začal zapodievať sonorizmom, pričom sa pokúšal o oslobodenie zvuku z podriadenosti voči harmónii. Jedinečným spôsobom to je viditeľné v jeho zborovej tvorbe (Jurík, Zagar, 1998, s. 125). „V Hrušovského zborovej tvorbe je jeden stály moment, prechádzajúci od skladby ku skladbe. Zmysel jednotlivého slova rovnako ako zmysel celistvého básnického obrazu má v jeho zhudobnení dôležitú, priam podstatnú funkčnosť. Nie je to autonómna hudba a vôbec v nej nie je zanedbateľné, čo sa spieva... vyberá si verše s citom hudobníka a vypestovaným vkusom básnika... Vie, prečo píše pre zbor, prečo sa nenechá textom len inšpirovať... Pozná obmedzenia, ktoré z toho vyplývajú i svoje možnosti: práve tento verš, táto myšlienka a nie iná sa mu páči, hovorí k nemu, rezonuje s ním. Nechce ju hudbou znásilniť, poprieť, skôr naopak; z básne-objektu robí

báseň-subjekt. Raz vypovedané slovo oživuje prizmou vlastného prežitku, interpretuje ho a povyšuje“ (Podracký, 1974). Tvorbu 70.–90. rokov môžeme zaradiť do syntetického obdobia, v ktorom spájal mnohé kompozičné techniky. Jeho cieľom bolo skombinovať minulosť a súčasnosť vývoja hudby. Dôraz kládol na prehĺbenie výrazovej koncentrácie, ktorú obveseľoval filozofickou výpoveďou. Takáto štruktúra je typickou štruktúrou pre jeho duchovné skladby (Jurík, Zagar, 1998, s. 126). Ivan Hrušovský využíval prvky gregoriánskeho chorálu, polyfóniu typickú pre stredovek, renesanciu a skĺbil ich so skladateľskými postupmi 21. storočia. Dôraz kládol na chromatismus či diatoniku.

Žalmy v zborovej tvorbe

Ivana Hrušovského

Ivan Hrušovský svoju zborovú tvorbu založil na objavnom princípe a pritom preukazoval úctu k slovám. Jeho život i diela mali vnútorný poriadok a disciplínu zlúčené s myšlienkovou otvorenosťou a ideovou angažovanosťou (Chalupka, s. 298–299). Hrušovský vždy neinklinoval k duchovným hodnotám, ktoré reflektoval v tvorbe. S manželkou Martou mali dvoch synov. Čoskoro však jeden z nich zomrel. Práve smrť syna podnietila Ivana smerovať k vyšším duchovným hodnotám. Hrušovský bol evanjelik, jeho manželka sa hlásila ku katolíckej viere. Avšak sám o sebe povedal, že je prívržencom ekumenizmu. V ňom videl cestu, „ako zachrániť kresťanstvo a postaviť pevnú hrádzu proti všetkým zúrivým náporom zla vo všetkých jeho podobách. V dnešnom svete už ide o fyzickú a duchovnú existenciu nielen kresťanov, ale celého ľudstva. Ak si toto zavčasu neuvedomíme so všetkými dôsledkami a budeme sa každý nezávisle hrať na svojom cirkevnom piesočku, môže byť zle – v kresťanstve, v našich duchovných spoločenstvách a v rodinách“ (Očenášová-Štrbová, 2013, s. 56).

Z pera tohto hudobného skladateľa je dnes známych niekoľko zhudobnených žalmov pre zbor. Ide o diela: Žalm 23, Žalm 117, Žalm 100, *Psalmus 120*, Žalm 123 a Žalm

146. Žalmy 100, 117 a 123 sú súčasťou žalmového triptychu s názvom *S radostou slúžite Pánovi*.³

Text Žalmu 23 je napísaný kráľom Dávidom a patrí k najslávnejším básňam svetovej literatúry. Kazateľ Charles Spurgeon nazval tento žalm Dávidovou pastorálnou symfóniou. Dávid v ňom opisuje obnovenie, ktoré my ako ľudia potrebujeme, keď sme vysilení (Schultz, 2002, s. 110). Ivan Hrušovský ho skomponoval v roku 1990 ako svoj prvý zhudobnený žalm venovaný pamiatke Alexandra Trizuljaka. Môžeme sa domnievať, že úlohu vo výbere žalmu zohrala i skladateľova láska k prírode. Táto skladba je určená pre miešaný zbor *a capella* (klasické obsadenie S A T B) s využitím latinského prekladu žalmového textu. V texte sa niektoré slová opakujú, autor k textu prispôsobuje výber vyjadrovacích prostriedkov hudby (dynamika, agogika). Časté je striedanie metra skoro v každom takte.

Žalm 146 bol Hrušovským skomponovaný v roku 1991. Pracoval tu s latinským textom z Novej Vulgaty, nie však s celým textom žalmu, ale len s vybranými veršami. Žalmom 146 sa v Písme začína skupina žalmov, ktorých obsahom je Pánova chvála. Tento fakt bol možno popudom pre skladateľa, aby slovo *lauda* (v preklade: „Chváľ!“) použil opakovane.

Žalmový triptych *S radostou slúžite Pánovi!* (1992) obsahuje 3 zhudobnené žalmy. Je určený pre miešaný zbor, chlapčenský zbor a organ. Textovou predlohou sa stali dva zdroje, a to texty z Knihy žalmov v preklade Karola Gábriša a Milana Rúfusa (Žalm 100 a Žalm 117) a texty z Kralickej biblie (Žalm 123).

1. Žalm 100. Tento žalm patrí k ďakovným žalmom. Žalmista v ňom vyzýva ľudstvo k oslave Pána ako svojho Spasiteľa a Pána (SSV, 2001, s. 1117). Prvé uvedenie tohto hudobného spracovania bolo v USA, v štáte Illinois, v meste Bloomington dňa 21. 03. 2000. Interpretoval ho *Choir of the Illinois Wesleyan University* (Hudobné centrum, 2021). Skladateľ často opakuje text, aby umocnil slová žalmu, veľakrát sa vyskytuje aj zmena metra.

Na konci rukopisu sa nachádza text: „*Bratislava, 20. 3. 92*“ ako informácia o dátume dokončenia práce na žalme.

2. Žalm 123 bol skomponovaný pre hudobné obsadenie: miešaný zbor *a capella* (S A T B). Textovou predlohou sa stala Kralická biblia. Hudobné zmeny, ktoré skladateľ vytvoril (v metrike, dynamike, agogike) sú prepojené s významom textu, konkrétne so žalmistovou naliehavosťou utiekať sa k Bohu, dramaticky vyjadrenou vo vrchole skladby. Hrušovský tento žalm označil za duchovnú korunu triptychu. Tradičnú polyfóniu zboru v tomto prípade nahradil homofóniou.

3. Žalm 117 je najkratším žalmom v celej Knihe žalmov, avšak má veľmi vzácny obsah. Patrí k mesiášskym žalmom, z literárneho hľadiska je súčasťou chválospevov⁴. Hovorí o prorocktvie obrátenia pohanov k viere (SSV, 2001). Hrušovský pre tento žalm zvolil hudobné obsadenie: miešaný zbor, chlapčenský zbor a organ. Hoci tento žalm má len dva verše, Hrušovský ich v skladbe výstižne opakuje.

Psalms 120. Žalm 120 sa spieval pútnikmi na ceste do Jeruzalema, preto sa aj spolu s nasledujúcimi žalmami (Ž 120 – Ž 134) označuje za *pútnické* (SSV, 2001, s. 1153). Ivan Hrušovský vdýchol tomuto žalmu hudobnú podobu v roku 1996 pre miešaný zbor (S A T B). Pracuje tu s latinským prekladom Žalmu 117. Často tu nachádzame metrické a rytmické zmeny. Hrušovský rozšíril žalm o štvorhlasné zvolanie: „*Amen*“.

Žalmy a ich význam v kontexte zborovej tvorby Ivana Hrušovského

Starobylé texty žalmov sú vysoko aktuálne aj dnes. Žalmisti v nich opisujú emócie, pocity a nálady, s ktorými sa v živote stretávajú. Hľadajú spôsoby, ako riešiť konflikty, prejavujú svoje pozitívne emócie (pocit vďaky v Žalme 100, chválu v Žalmoch 117 a 146...), negatívne emócie, obrátenie sa k Bohu o pomoc v bezmocnosti (Ž 120 opisuje túžbu po pokoji, po vyslyšaní v čase súženia). Žalmisti si uvedomujú svoju hriešnosť a v pokore sa obracajú k Bohu, aby sa zmiloval nad nimi, aby zmenil ich osud na

dobré (Ž 123). Starozákonní žalmisti nám dávajú príklad v schopnosti sledovať vlastné a cudzie pocity, v schopnosti rozlišovať správne emócie od nesprávnych a v schopnosti využiť ich vo svojom myslení a správaní. To tvorí základ pre vyspelosť v emocionálnej inteligencii, ktorá sa dostávala do popredia v posledných rokoch 20. storočia (Zelina, 2004, s. 184–186). Samozrejme, žalmové texty musíme chápať s istou rezervou a v chápaní myslenia Starého zákona, napríklad v preklínacích žalmoch. Ivan Hrušovský nám môže byť inšpiráciou hlavne v syntetizme v hudobnej oblasti, ale aj v živote. Svojím životom nám dal príklad, že je možné rešpektovať iné vierovyznania (ako evanjelik uzavrel cirkevný sobáš s katolíčkou), hľadať cestu k vyšším cieľom, k vyšším hodnotám (po smrti jeho syna) aj napriek výchove, s ktorou často nesúhlasil, ocenil výchovu v zachovávaní tradícií (vzdelávanie v škole Alexandra Moyzesa).

Záver

Je potrebné vzdelávať sa nielen za účelom rozvíjania kognitívnych či psychomotorických schopností, ale aj v afektívnej oblasti. Spojenie rozvoja všetkých troch oblastí je cestou k uvedomenému, tvorivému životu. Žalmy sú pre ich veľké literárne bohatstvo jednou z ciest, ako pomáhať žiakom a študentom vcítiť sa do vlastného prežívania. Môžu nám byť inšpiráciou, ako viesť študentov k hlbšiemu prežitiu skladby, k uvedomenému výberu umeleckých prostriedkov pre ten-ktorý žalm či básnický text na základe jeho obsahovej stránky. Nech profil osobnosti slovenského hudobného skladateľa Ivana Hrušovského a prierez žalmami v zborovej tvorbe sú pre nás inšpiráciou vo výbere skladieb do zborového repertoáru, doplnkovým študijným materiálom v oblasti hudobnej teórie, hudobnej kompozície, dejín hudby či motivačným prvkom v rámci vyučovacej hodiny.

Poznámky

- 1 Jeho otec, Ján Hrušovský, známy slovenský novelista, ho podnietil k osvojeniu si umeleckého vnímania a pohľadu na život. Matka Ružena, rod. Pinkasová, mu darovala hlboký cit, ktorý bol pre jeho umeleckú tvorbu nesmierne dôležitý (Blaho, 2011). Zaujímali ho všetky emócie. Jeho hudobné výpovede sú zjednotením filozofie s etikou, životnej praxe s meditáciou, snami a túžbami. Prepájal bohatú citovosť jedinca s racionálnym zmýšľaním 20. storočia. Hudba Hrušovského je provokatívna, núti nás naplno sa pohrúžiť do nej a prijímať maximum z toho, čo môžeme, pretože patril k tým, ktorí ponúkali veľa (Adamčiak, 1978).
- 2 V časoch jeho tvorby boli na Slovensku dva silné generačné prúdy: starší – slovenská hudobná moderna medzivojnového a povojnového obdobia a mladší – hudobná avantgarda 60. rokov (Martináková, 1997, s. 6).
- 3 Partitúry žalmov sú dostupné na zakúpenie v *Musica Slovaca* (Žalm 123) alebo na požičanie za účelom štúdia ako doteraz nevydané faksimile (Žalm 23, S radosťou slúžte Pánovi, *Psalms 120*). K partitúre Žalmu 146 sa nám nepodarilo dopracovať.
- 4 Vo chválospevoch sa spieva o Božej velebe, ktorá sa odzrkadľuje v prírode. Ospevuje sa tiež aj dobrota, láska a múdrosť Boha (SSV, 2001, s. 998).
- 5 V Starom zákone bola kliatba považovaná za správny prostriedok, ako sa obrániť voči nepriateľovi, ak nebol k dispozícii iný spôsob, ako dosiahnuť spravodlivosť (SSV, 2001, s. 999). Viac sa nad preklínacími žalmami adekvátne zamýšľa C. S. Lewis vo svojej knihe *Úvahy o žalmoch*.

Literatúra

1. BLAHO, M. 2016. *Ubehlo už desať rokov (Ivan Hrušovský)*. [online]. [cit. 10. marca 2021]. Dostupné online na: <https://web.archive.org/web/20160509233452/http://juras.sk/miscelanea/ubehlo-uz-desa-rokov-ivan-hrusovsky/>.
2. HRUŠOVSKÝ, I. 1964. *Antonín Dvořák*. Praha – Bratislava: Štátne hudobné vydavateľstvo. 193 s.

3. HRUŠOVSKÝ, I. 2005. Žalm 123. pre miešaný zbor a *capella*. Bratislava: Musica slovaca. 7 s. ISBN 80-8051-418-6.
4. HRUŠOVSKÝ, I. 1990. Žalm 23. Bratislava: Hudobný fond. 6 s.
5. HRUŠOVSKÝ, I. *Psalmus 120*. Bratislava: Hudobný fond. 7 s.
6. HRUŠOVSKÝ, I. 1992. *S radostou slúžte Pánovi!*. Bratislava: Hudobný fond. 22 s.
7. HUDOBNÉ CENTRUM. 2021. *Ivan Hrušovský*. [online]. [cit. 15. marca 2021]. Dostupné online na: <https://hc.sk/o-slovenskej-hudbe/osobnost-detail/29-hrusovsky-ivan>.
8. CHALUPKA, Ľ. 2011. *Slovenská hudobná avantgarda*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 672 s. ISBN 978-80-223-3115-9.
9. JURÍK, M., ZAGAR P. 1998. *100 slovenských skladateľov*. Bratislava: Národné hudobné centrum. 300 s. ISBN 80-967799-6-6.
10. MARTINÁKOVÁ, Z. 1997. K sedemdesiatke Ivana Hrušovského. In: *Hudobný život*. 1997, roč. 29, č. 04. s. 6. ISSN 1335 – 4140.
11. OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. 2013. Život, viera, umenie (Rozhovory s umelcami). Liptovský Mikuláš: Vydavateľstvo Tranoscius. 147 s. ISBN 978-80-7140-426-2.
12. PODRACKÝ, I. 1974. Ivan Hrušovský – Cesta k svetlu. In: *Hudobný život*. 1974, roč. 6, č. 15. ISSN 1335 – 4140.
13. SCHULTZ, J. 2002. *Commentary to Psalms 1 thru 41 – Rev. John Schultz* [online]. [cit. 15. marca 2021]. Dostupné online na: http://www.bible-commentaries.com/source/johnschultz/BC_Psalms_001-041.pdf.
14. *Sväté Písmo*. 2001. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha.
15. VLASATÁ, M. 2019. *Duchovná tvorba Ivana Hrušovského*. [online]. [cit. 08. marca 2021]. Dostupné online na: <https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&-sid=2ECBA43F7F0867DDC52AE2F3A665&seo=CRZP-detail-kniha>.
16. ZELINA, M. 2004. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o. 231 s. ISBN 80-10-00456-1.

Résumé

Ivan Hrušovský ovplyvnil slovenskú hudobnú tvorbu vo viacerých smeroch. Bol uznávaným muzikológom a hudobným skladateľom. V tomto príspevku sme sa zamerali na oblasť jeho bohatej duchovnej tvorby s dôrazom na zhudobnené žalmy. Cieľom príspevku je poukázať na prínos Hrušovského tvorby najmä v spôsoboch prepájania tradície s modernými skladateľskými postupmi, v práci s výrazovými prostriedkami, metrom, dynamikou a agogikou tak, aby moc vypovedaného nebola umenšená na úkor hudby. Prepojením jeho tvorby a života sme dospeli k záveru, že profil tohto skladateľa je vhodné využiť ako študijný materiál. Zároveň je tento rok 20. výročím spomienky jeho narodenia pre večnosť. Česť jeho pamiatke!

Kľúčové slová: Ivan Hrušovský. Slovenská duchovná hudobná tvorba. Žalmy v zborovej tvorbe. Slovenská hudba 21. storočia.

Keywords: Ivan Hrušovský. Slovak Sacred Music Compositions. Psalms in Choral Works. Slovak Music of 21. Century.

Mgr. Lenka Bednárová je absolventkou Fakulty humanitných a prírodných vied, Prešovskej Univerzity v Prešove v odbore Učiteľstvo hudobného umenia a biológie. Momentálne študuje na doktorandskom štúdiu v odbore Didaktika hudby na Katedre hudby Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. V dizertačnej práci sa venuje žalmovým spevom v tvorbe slovenských hudobných skladateľov 21. storočia. Svoju pozornosť sústreďuje na ich využitie v pedagogickom procese na konzervatóriách a vysokých školách na Slovensku.